

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ДЕТЕКЦІЇ ПОЛІГРАФОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В СИСТЕМІ МВС УКРАЇНИ

Ноздрін Д. О.

У статті визначаються деякі аспекти використання інструментальної детекції поліграфологічних досліджень в системі МВС України. Тому виникає нагальна потреба упорядкованості цього питання, як інструменту взаємопов'язаних відносин суб'єктів щодо використання вказаного технічного приладу. На сьогоднішній день в Україні застосування поліграфа відбувається за власною концепцією реалізації цього питання, але з орієнтацією на кращі європейські приклади. Не зважаючи на відсутність законодавчо закріпленого використання інструментальної детекції поліграфологічних досліджень в країні, у системі правоохоронних органів України запроваджені та діють деякі розпорядчі документи, які дають можливість застосовувати цей прилад.

Поліграф (грецькою *poli* - багато, *graphos* - пишу) - багатоканальний (не менше 5 каналів) психофізіологічний пристрій, призначений для реєстрації та запису у режимі реального часу показників емоційної напруги, що виникає у людини при відповіді на пред'явлення інформації у вигляді слів, словосполучень, малюнків, фотокарток, предметів.

На теперішній час у правоохоронній практиці поліграф застосовується для сприяння оперативним підрозділам та слідчим у психологічному обґрунтуван-

ні перспективних версій по справі та пошуку матеріальних доказів, а також для профілактики злочинних проявів, службових порушень та девіації. Поліграфні дослідження актуальні при прийомі на роботу, в процесі періодичних кадрових перевірок, пов'язаних з переміщенням по службі, при проведенні службових розслідувань, при підозрі на зв'язок з кримінальними структурами і т. п. Такі психофізіологічні перевірки навіть важливіші, ніж у розслідуванні кримінальних правопорушень, так як від сумлінності, чесності, порядності співробітників і керівників силових структур, багатьох інших державних органів залежить не тільки добробут, здоров'я, життя окремих громадян, а й добробут та безпека всього суспільства і держави в цілому.

На підставі аналізу практичної діяльності, результатів особистого дослідження авторами пропонується власне бачення підходів щодо реалізації використання інструментальної детекції поліграфологічних досліджень в системі МВС України.

Ключові слова: поліграф, поліграфні дослідження, поліграфологічні технології, поліграфне опитування.

В статье определяются некоторые аспекты использования инструментальной детекции полигра-

фологических исследований в системе МВД Украины. Поэтому возникает насущная необходимость упорядоченности этого вопроса, как инструмента взаимосвязанных отношений субъектов по использованию указанного технического прибора. На сегодняшний день в Украине применения полиграфа происходит по собственной концепции реализации этого вопроса, но с ориентацией на лучшие европейские примеры. Несмотря на отсутствие законодательно закрепленного использования инструментальной детекции полиграфологических исследований в стране, в системе правоохранительных органов Украины введены и действуют некоторые распорядительные документы, которые дают возможность применять этот прибор.

Полиграф (греч *poli* - много, *graphos* - пишу) - многоканальный (не менее 5 каналов) психофизиологическое устройство, предназначенное для регистрации и записи в режиме реального времени показателей эмоционального напряжения, возникающее у человека при ответе на предъявление информации в виде слов, словосочетаний, рисунков, фотографий, предметов. В настоящее время в правоохранительной практике полиграф применяется для содействия оперативным подразделениям и следователям в психологическом обосновании перспективных версий по делу и поиска материальных доказательств, а также для профилактики преступных проявлений, служебных нарушений и девиации. Полиграфные исследования актуальны при приеме на работу, в процессе периодических кадровых проверок, связанных с перемещением по службе, при проведении служебных расследований, при подозрении о связи с криминальными структурами и т. п. Такие психофизиологические проверки даже важнее, чем при расследовании уголовных преступлений так, как от добросовестности, честности, порядочности сотрудников и руководителей силовых структур, многих других государственных органов зависит не только благополучие, здоровье, жизни отдельных граждан, но и благосостояние и безопасность всего общества и государства в целом.

На основании анализа практической деятельности, результатов личного исследования авторами предлагается собственное видение подходов по реализации использования инструментальной детекции полиграфологических исследований в системе МВД Украины.

Ключевые слова: полиграф, полиграфные исследования, полиграфологические технологии, полиграфный опрос.

This article identifies some aspects of instrumental detection polygraph research in the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Therefore there is an urgent need for ordering of this issue as an instrument related relations on the use of the said technical device. Today in Ukraine the use of the polygraph is based on our concept on this issue, but with a focus on the best European examples. Despite the lack of legislated the use of polygraph instrumental detection research in the country, law enforcement agencies in Ukraine are introduced and some administrative documents, which enable to use this device.

*Polygraph (Greek *poli* - many, *graphos* - write) - multi (at least 5 channels) psychophysiological device for registration and recording in real time indicators of emotional stress that occurs in humans in response to the presentation of information in the form of words, phrases, drawings,*

photographs, objects.

Currently, the law enforcement practice of polygraph is used to facilitate operational and investigative units in the psychological justification advanced versions of the case and the search for material evidence, and for the prevention of criminal offenses, service violations and deviation. Polygraph research relevant for employment, during periodic checks of personnel associated with the movement of the service, in the course of internal investigations, in connection with suspected criminal organizations. These physiological inspection even more important than in the investigation criminal offenses because of integrity, honesty, decency staff and heads of power structures, and many other public bodies depends not only welfare, health and lives of individuals, but also the well-being and safety of society and the state in general.

Based on the analysis of practice, the results of personal study authors offered their own vision of approaches to implement the use of polygraph research tool detection system MIA of Ukraine.

Keywords: polygraph, polygraph investigation, polygraph technology, polygraph questioning.

Актуальність дослідження. Сучасний курс України як правової демократичної держави, зокрема її силових структур та відомств, спрямований на вивчення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа та його впровадження у правозастосовчу практику. Тому виникає нагальна потреба упорядкованості цього питання, як інструменту взаємопов'язаних відносин суб'єктів щодо використання вказаного технічного приладу.

На сьогоднішній день в Україні застосування поліграфа відбувається за власною концепцією реалізації цього питання, але з орієнтацією на кращі європейські приклади. Не зважаючи на відсутність законодавчо закріпленого використання інструментальної детекції поліграфологічних досліджень в країні, у системі правоохоронних органів України запроваджені та діють деякі розпорядчі документи, які дають можливість застосовувати цей прилад.

Поліграф (грецькою *poli* - багато, *graphos* - пишу) - багатоканальний (не менше 5 каналів) психофізіологічний пристрій, призначений для реєстрації та запису у режимі реального часу показників емоційної напруги, що виникає у людини при відповіді на пред'явлення інформації у вигляді слів, словосполучень, малюнків, фотокарток, предметів.

Сучасний поліграф (англ. - "lie detector", рос. - "детектор лжи" за принципом дії - різновид психофізіологічної апаратури, що застосовується в медицині та психології, являє собою комплексну комп'ютерну апаратну методику вимірювання рівня психологічного стресу людини, що дозволяє виявляти приховувану інформацію.

Постановка проблеми. На теперішній час у правоохоронній практиці поліграф застосовується для сприяння оперативним підрозділам та слідчим у психологічному обґрунтуванні перспективних версій по справі та пошуку матеріальних доказів, а також для профілактики злочинних проявів, службових порушень та девіації. Поліграфні дослідження актуальні при прийомі на роботу, в процесі періодичних кадрових перевірок, пов'язаних з переміщенням по службі, при проведенні службових розслідувань, при підозрі на зв'язок з кримінальними структурами і т. п. Такі психофізіологічні перевірки навіть важливіші, ніж у розслідуванні кримінальних правопорушень, так

як від сумлінності, чесності, порядності співробітників і керівників силових структур, багатьох інших державних органів залежить не тільки добробут, здоров'я, життя окремих громадян, а й добробут та безпека всього суспільства і держави в цілому. Без сумніву, така діяльність потребує сучасного наукового обґрунтування.

Стан наукової розробленості проблеми. Окремі питання перспектив та проблем використання поліграфологічних досліджень у діяльності МВС України досліджували в роботах фахівці у галузях криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, судової експертизи та кримінального процесу. Так, значний внесок у дослідження їх окремих аспектів зробили С.В. Албул, М.Є. Барінов, В.І. Барко, В.А. Варламов, М.Г. Вербенський, С.К. Делікатний, В.А. Ільчев, І.В. Клименко, В.М. Князєв, Ю.В. Котляр, В.О. Криволапчук, Р.В. Мукоїда, О.А. Назаров, І.І. Пампура, М.В. Салтєвський та інші науковці. Разом із тим, окремі питання перспектив та проблем використання поліграфологічних досліджень у діяльності МВС України потребують подальших ґрунтовних наукових досліджень.

Метою статті вбачається розробка конкретних пропозицій щодо широкого використання інструментальної детекції поліграфологічних досліджень у системі МВС України та його обов'язкового застосування у правоохоронній діяльності.

Нині практика використання інструментальної детекції в МВС України проходить черговий етап становлення. На наш погляд, вбачається два напрями застосування поліграфа в системі МВС, зокрема при вирішенні кадрових питань, та при розкритті та розслідуванні злочинів.

Щодо першого напрямку, слід зазначити, що це питання недостатньо розглядалося дослідниками, мало висвітлювалося в тезах, наукових статтях, монографіях і, відповідно, потребує системного підходу до його вивчення. Слід відмітити, що певного прогресу набуло питання застосування поліграфа в роботі з кадрами при відборі в органи Національної поліції, слід зазначити, що 07 листопада 2015 року в Україні набув чинності Закон України "Про Національну поліцію". Прийнятий Закон є досить прогресивним для свого часу оскільки однією з його новацій є те, що кандидати, які виявили бажання проходити службу в поліції почали за їхньою згодою проходити тестування на поліграфі. Крім того, згідно пункту 13 Інструкції про порядок проведення атестування поліцейських, затвердженої наказом МВС України від 17.11.2015 № 1465 поліцейські також, у разі їх проходження атестування, можуть бути направлені для проходження тестування на поліграфі за їхньою згодою. Таким чином, створення такого нового центрального органу виконавчої влади в МВС України як Національна поліція дозволила значно вплинути на впровадження поліграфологічних технологій в практику побудови професійних органів охорони правопорядку в державі.

Зараз у національному законодавстві правовими підставами для використання комп'ютерних поліграфів у Національній поліції можна вважати Конституцію України, закони України "Про Національну поліцію", "Про судову експертизу", Кодекс Законів України про працю, відомчу Інструкцію про застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ України, затверджену наказом МВС від 28.07.2004 № 842 зі змінами 2013 року, Інструкцію про порядок проведення атестування поліцейських, затверджену наказом МВС України від 17.11.2015 № 1465.

Практична ефективність застосування поліграфа в ка-

дровій роботі пов'язана з можливістю провести перевірку певних відомостей наданих поліцейськими або кандидатами на службу, у випадку коли іншим шляхом отримати відповідну інформацію важко, або взагалі не можливо. Напрямами такої перевірки є джерела та зобов'язання фінансового характеру, у т.ч. за кордоном та близьких їй осіб, наявність у особи та близьких їй осіб корпоративних прав, причетність до скоєння кримінальних правопорушень, негативні звички і пристрасті та інше [7].

Другим напрямом є використання поліграфа при розкритті та розслідуванні злочинів. Але недостатнє нормативно-правове забезпечення, що регулює право відносини в межах застосування поліграфа, породжує певні протиріччя у виробленні єдиних підходів щодо його місця та ролі у цьому напрямі діяльності. Серед науковців і практиків побутують різні підходи, що базуються на об'єктивних засадах та суб'єктивному ставленні фахівців до методу поліграфічних досліджень.

Ми переконані, що питання використання поліграфа при розкритті та розслідуванні злочинів повинно розглядатися через призму комплексного дослідження проблем, пов'язаних із застосуванням деяких технічних засобів виявлення, фіксації, вилучення, дослідження і використання слідів і речових доказів, вивчення позитивного досвіду правоохоронних органів інших держав, розробки пропозицій щодо законодавчого унормування порядку і умов використання цих методів, їх впровадження у діяльність МВС та інших правоохоронних органів України.

На нашу думку, залучення поліграфолога до складу слідчо-оперативних груп, дає можливість як слідчим так і оперативним підрозділам Національної поліції:

- побудувати версії щодо особи ймовірного злочинця та окреслити основні напрями розслідування;
- перевірити заяви і повідомлення про злочини, вирішити питання про необхідність застосування заходів безпеки щодо працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві та надають допомогу в запобіганні та протидії корупції;
- визначити плани, напрями, черговість і характер слідчих (розшукових) дій (обшуку, виїмки, арешту кореспонденції та ін.);
- окреслити основні напрями проведення правомірного психологічного впливу на підозрюваних;
- легендувати наявну інформацію, яка представляє оперативний інтерес;
- перевірити осіб і факти у рамках міжнародного поліцейського співробітництва;
- уточнити фабулу і склад злочину, зміст іншої протиправної дії;
- виявити членів та визначити структуру злочинної групи;
- встановити учасників групового злочину, ролі кожного злочинця при вчиненні групового злочину;
- виявити місця, де сховано крадене або знаряддя убивства, місця поховання трупа;
- підвищити ефективність оперативних заходів з пошуку без вісті зниклих осіб; пошуку замовників убивства та його безпосередніх виконавців;
- виявити дезінформацію та встановити особу чи групу осіб, що ініціювали приховування об'єктивної інформації у кримінальному провадженні;
- виявити місцезнаходження осіб, що перебувають у розшуку;
- виявити псевдопотерпілих;
- виявити осіб, що передають оперативну інформацію злочинним елементам;

- виявити випадки самообвинувачення [4].

Але важливим буде зазначити, що відомості, отримані при проведенні поліграфного опитування, мають орієнтовний характер і потребують обов'язкової перевірки іншими слідчими заходами, оскільки жодне опитування (дослідження, експертиза) наперед не має доказового значення, а потребує перевірки поряд з іншими матеріалами зібраними по кримінальному провадженню [1].

Розглядаючи застосування поліграфа, як елемент власне оперативно-розшукової діяльності, необхідно підкреслити, що його використання є особливо доцільним при розслідуванні злочинів загальнокримінальної спрямованості. Так, при розслідуванні кримінального правопорушення зазвичай висуваються найрізноманітніші версії, кожна з яких підлягає обов'язковій перевірці, переважно силами оперативних підрозділів. Застосування поліграфа при цьому сприяє більш економному використанню сил і засобів оперативних підрозділів, дозволяє оцінити практичну перспективність або безперспективність окремих версій за наступними критеріями:

- оцінка причетності опитуваної особи до злочину;
- оцінка рівня обізнаності опитуваної особи з обставинами злочину;
- оцінка правдивості раніше отриманих від опитуваної особи показань [3].

Незважаючи на унікальні можливості, які надає оперативним підрозділам застосування поліграфа, необхідно завжди пам'ятати, що цей захід, насамперед, є можливістю зняти підозру з невинної особи, захистити її від безпідставного звинувачення в учиненні злочину тощо.

Так, найчастіше за результатами поліграфних опитувань робляться наступні висновки, які відносяться до встановлення психологічної установки щодо приховування опитуваним певної інформації в залежності від мети опитування із використанням поліграфа:

- 1) про непричетність опитуваної особи до вчинення злочину;
- 2) про причетність опитуваної особи до вчинення злочину;
- 3) про отримання інформації стосовно злочину, який не є предметом поліграфного опитування;
- 4) про отримання інформації стосовно злочину, який є предметом поліграфного опитування тощо.

Проте, як уже зазначалося, результати опитування не тягнуть правових наслідків, не можуть бути підставою для прийняття будь-яких кримінально-адміністративно-управлінських рішень стосовно особи, а використовуються працівником-ініціатором виключно як відомості ймовірного або орієнтувального характеру для можливого формування внутрішнього переконання та вирішення питання про проведення додаткових перевірок, оперативно-розшукових заходів, слідчих дій, інших перевірок і досліджень під час здійснення заходів у сфері розслідування кримінальних правопорушень (висунення оперативно-слідчих версій, визначення найоптимальніших шляхів з їх перевірки тощо). Тобто результати опитування лише орієнтують на здобуття матеріальних та інших доказів у порядку, передбаченому чинним законодавством України.

Окремо слід розглянути можливість призначення органами досудового слідства Національної поліції України судової експертизи із використанням поліграфа. Питання нормативного забезпечення використання поліграфа при проведенні судової експертизи в Україні може орієнтуватися на вже існуючі закони й нормативні акти в державі. Внаслідок чого, при проведенні судової

експертизи із використанням поліграфа, для судового експерта поліграфолога є обов'язковим неухильне дотримання частини 2 статті 28 Конституції України, а саме наявність добровільної згоди підекспертного на проходження даної експертизи, а так само беззаперечне виконання вимог статей частини 4 статті 7, 9, 10 Закону України "Про судову експертизу". Крім цього, згідно постанови Пленуму Верховного суду України від 30.05.1997 № 8 "Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах" визначення способу, методу, а також технічних засобів необхідних при проведенні експертизи відноситься до компетенції експерта, а тому відсутність судової методики проведення психофізіологічної експертизи із використанням поліграфа не є перепорою у використанні експертом загальновідомих у науковій практиці поліграфологічних тестових методик, які будуть відібрані ним з урахуванням специфіки і конкретних питань, поставлених перед експертизою, яку він буде проводити. Крім того, необхідно мати на увазі, що підекспертний має право на будь-якій стадії експертизи відмовитися від подальшої участі в ній без правових наслідків такої відмови в кримінальному провадженні в Україні [5].

Ще одним нормативним документом який регламентує діяльність пов'язану з проведенням судової експертизи із використанням поліграфа є наказ Міністерством юстиції України від 27.07.2015 року № 1350/5 "Про внесення змін у наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 № 53/5", а саме про внесення змін у Науково-методичні рекомендації з питань підготовки і призначення судових експертів і експертних досліджень, які зокрема були доповнені новим пунктом 6.8 у розділі VI "Психологічна експертиза". А саме: з метою одержання орієнтовної інформації можуть проводитися опитування із застосуванням спеціального технічного засобу - комп'ютерного поліграфа. Предметом опитування із застосуванням спеціального технічного засобу - комп'ютерного поліграфа є одержання орієнтовної інформації відносно:

- ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації;
- повноти наданої опитуваною особою інформації;
- джерел отриманої опитуваною особою інформації;
- уявлень опитуваної особи про певну подію;
- іншої орієнтовної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій. Такі опитування можуть проводитися тільки при наявності письмової згоди особи, яка буде проходити опитування.

На сьогодні для розвитку методу поліграфних обстежень необхідно науково обґрунтоване, а не формальне його включення в систему засобів вітчизняної криміналістики, що стане поштовхом до початку масштабного використання "детекторів брехні" в боротьбі зі злочинністю, в кадровій роботі а також для подальшого вдосконалення правових норм застосування поліграфа на території України. Враховуючи викладене, сучасні умови та потреби практики висувають вимогу щодо необхідності першочергового внесення відповідних змін до Законів України "Про Національну поліцію", "Про оперативно-розшукову діяльність", "Про засади запобігання та протидії корупції", до Кримінального процесуального кодексу України та у деякі відомчі нормативно-правові акти.

Проведений аналіз закордонної та вітчизняної практики використання поліграфних технологій показав, що на сьогодні поліграф ефективно використовується у підрозділах поліції, державних органах і кримінальному

судочинстві розвинутих країн світу.

Все більшої популярності питання використання поліграфа набуває і в різних сферах суспільних відносин нашої держави. Сьогодні, переважна більшість користувачів поліграфологічних послуг знаходиться серед комерційних структур. Але, не зважаючи на те, що практика проведення поліграфологічних досліджень в діяльності ОВС проходить свій етап становлення, інтерес до відповідної тематики серед вітчизняних дослідників збільшується.

Враховуючи досвід зарубіжних країн, в яких поліграфні технології були запроваджені більше п'ятнадцяти років тому і дотепер успішно використовуються (в тому числі і в силових відомствах), виявляється можливим виділити низку чинників, що на наш погляд, стримують сьогодні всебічне впровадження та застосування інноваційного методу "детекції брехні", в тому числі у діяльність МВС України:

відсутність державної програми по впровадженню поліграфа у сферу діяльності правоохоронних органів;

недостатність нормативно-правового забезпечення, яке б регулювало правовідносини, щодо механізму використання поліграфа;

відсутність програми практичного обміну досвідом з передовими європейськими державами стосовно застосування поліграфа у кадровій роботі, при розкритті та розслідуванні злочинів;

уповільнений розвиток вітчизняних науково-технічних, науково-практичних і методичних рекомендацій за вказаним напрямом;

невідпрацьованість механізму державної підготовки спеціалістів-поліграфологів, в тому числі для силових відомств;

відсутність вітчизняного інституту підготовки експертів-поліграфологів для проведення психофізіологічних експертиз з використанням поліграфа тощо [6].

При впровадженні поліграфних технологій в діяльність Національної поліції необхідно не тільки орієнтуватися на вітчизняний та зарубіжний досвід застосування поліграфа в різних державних і недержавних організаціях, але й уникати тих помилок, які раніше були допущені.

З огляду на зазначене, вже на початковому етапі впровадження поліграфних технологій в системі МВС України має бути передбачено вирішення таких організаційно-правових питань, як створення координаційно-аналітичного центру із застосування поліграфних технологій (в системі МВС або на позавідомчій основі), удосконалення, розробка та впровадження правової бази, необхідної для ефективного застосування поліграфного методу як у роботі з кадрами, так і при розкритті та розслідуванні злочинів, затвердження порядку сертифікації поліграфної апаратури, дозволу її ввезення та застосування на території України, розробка ефективної системи відбору кандидатів для навчання роботі з поліграфом, що обумовлено нагальною необхідністю у кваліфікованих, надійних, віddаних своїй справі фахівцях-професіоналах, здійснення моніторингу та аналізу позитивного досвіду правоохоронних структур зарубіжних країн з питань практики використання поліграфних технологій в кадровій роботі та при розкритті злочинів, а також організації підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації поліграфологів [2].

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що за умов впровадження та реалізації всіх вищезазначених позицій, на нашу думку, доцільно б було запровадити через правові інституції перехід від орієнтовного характеру відомостей, отриманих при

проведенні поліграфного опитування, до вказівного, які потребують обов'язкової перевірки іншими оперативно-слідчими заходами, та в подальшому можуть бути використані, як докази у кримінальному провадженні.

Також хотілось б запропонувати законодавчо втілити таке правило поведінки за яким, за аналогією адміністративної практики при застосуванні медичного освідування осіб, які являються учасниками дорожнього руху, набуття правових наслідків, які тягне відмова від проведення освідування. Таким чином, нами пропонується запровадження норми, яка б зазначала правові наслідки та підстави для прийняття будь-яких кримінально-адміністративно-управлінських рішень стосовно особи, якщо вона відмовляється від проведення поліграфного опитування.

Можна зробити обґрунтований висновок, що серед усіх існуючих та доступних для системи МВС України інноваційних технологій, з урахуванням вірного напрямку розробки та впровадження правової бази, поліграф є одним з найбільш перспективних та ефективних засобів вирішення актуальних проблемних питань, що стосуються як кадрового забезпечення структурних підрозділів міністерства, так і особливостей розкриття та розслідування злочинів.

Література:

1. Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні): Проект Закону України від 12.03.2013 № 2521 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46058 - Назва з екрану.

2. Міжнародний досвід застосування поліграфних технологій та перспективи їх використання в системі МВС України [Текст]: посібник / В.О. Криволапчук, І.В. Клименко, О.А. Назаров; - Київ: ДНДІ, 2015. - 90 с.

3. Мовчан Д.А. Питання імплементації в Україні зарубіжних підходів до нормативно-правового регулювання застосування поліграфа у процесі розкриття та розслідування злочинів / Д.А. Мовчан // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. - 2009.- № 5. - 282 с.

4. Морозова Т.Р. Фізіологічні основи когнітивного спілкування при поліграфних перевірках [Електронний ресурс] / Сайт Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України. - Режим доступу: http://www.ispp.org.ua/podiy_14_s_21.htm.

5. Мотлях О.І. Поліграф: наукова природа походження, нормативно-правове регулювання та допустимі межі застосування. Монографія / О.І. Мотлях. - К.: "Осіта України". 2012. - 394 с.

6. Назаров О.А. Пам'ятка судді щодо нормативно-правової обґрунтованості проведення судової психологічної експертизи з використанням поліграфа. Інформаційний лист. - Одеса: НДЕКЦ при ГУМВС України в Одеській області, 2013. - 15 с.

7. Делікатний С. К., Половнікова Ж. Ю. Використання поліграфа в діяльності ОВС: Навч.-метод. посібник. - К.: РВВ МВС України, 2001. - 109 с.

*Ноздрін Д. О.,
кандидат юридичних наук
доцент кафедри ОРД ОДУВС
Надійшла до редакції: 23.12.2015*